

**ЕЗИКОВИЯТ ЧАР НА ВИСШЕТО ОБЩЕСТВО
(ПО МАТЕРИАЛИ ОТ 1850 ГОДИНА)**

Лилия Илиева
Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград

**THE LINGUISTIC CHARM OF HIGH SOCIETY
(USING DATA FROM THE YEAR 1850)**

Liliya Ilieva
Neofit Rilski South-Western University in Blagoevgrad

In the year 1850 the almost unknown Thomas Michailovich Krlevsky published in Constantinople a French-Greek-Bulgarian dialogs and a small trilingual vocabulary. Alongside the French and the Greek texts, the Bulgarian part of the book presents examples of conversations which involve well-educated people who are interested in theatre, music, fashion, the beauties of Bulgarian places and so on, as well as some examples of small-talks. The strategies of the polite conversation are well-developed, the synonymy is rich, only a few words are borrowed from Turkish, but there are also some English borrowings. Some phonetic and morphological features indicate that Thomas Krlevsky was born in Macedonia. For example, the vowel /u/ as a result of the development of /a/ is most common elsewhere in the texts, but it is used as a mark of prestige and the native dialect of Krlevsky had the vowel /a/ as a result of /a/.

Key words: Standard Bulgarian, Bulgarian Revival, Central European Process, European Culture, Urbanization, Macedonian Bulgarians

1. Постановка на проблема¹

Урбанизацията на българското общество през XIX в. е процес, в който градската култура става престижна, а селото се свързва с необразованост. Така при откриването на българското училище в Пловдив от страна на някои гърци се отправя присмех, че учителят е от село (става дума за Копривщица), учениците също са от селата, както сви-

---

¹ Благодаря на двамата анонимни рецензенти за бележките и препоръките, както и на редакторите за работата по текста.

детелства този материал от „Цариградски вестник“: „Той казва, че българският учител е дошъл в Пловдив от село Копривщица, събрал няколко юноши от околните села [...]“. На този упрек в неурбанизираност авторът отговаря с довода, че учителят само е роден на село: „Учителят е само родом от Копривщица, а образовал се е за учител в европейско учебно заведение; тако селото му николко не унизява достоинството му“ (ЦВ 1851: 3).

Появата на периодичен печат, на повече печатни книги, както и на тяхната читателската аудитория е явление, зависимо от процеса на урбанизация, който тече в българското общество. В резултат на този процес се създава прослойка от образовани и културни хора, която някои автори (иронично или не), наричат „аристокрация“. Л. Каравелов например пише за „пловдивската аристокрация“ (с добавката обаче, че бащите ѝ пасат овцете в Копривщица). Тази образована и писмовна част от българите се е различавала от по-неиздигнатите си сънародници не само по писмовност, но и по особеностите на своя устен език. Изследването на устния език на българското „висше общество“ по време на XIX век не е съвсем невъзможна задача, но към нея може да се пристъпи само по непреки пътища.

2. Българите и Цариград

Ако се съди по данните за развитието на българското печатно дело, Цариград започва да играе някаква роля в културния живот на българите сравнително късно – едва близо до средата на XIX век. Печатните книги излизат или в печатниците на градове извън Османската империя, или (значително по-рядко) в самата империя, но не в столичния град. Едва през 1843 г. Константин Огнянович устройва първата кирилска печатница в Цариград, в която започват да се печатат книги на български език. Ако се вземат за основа данните за отпечатаните книги в най-пълния (засега) и последен библиографски справочник, издадения от Н. Теодосиев (2007), до 1843 г. (включително) разпределението на местата, в които се издават български книги, е следното:

Римник – 1 книга. Римник е град в западната част на Румъния, разположен източно спрямо Банат.

Будапеща (Буда, Будим или Будин, според означенията; една от книгите е издадена в Пеща) – 20 книги (06-22; 14-1; 14-2; 16-1; 17-1;

² Номерацията е според справочника на Теодосиев. В него първите цифри са означение на годината (например „24“ означава годината 1824), а след дефиса е

17-2; 18-1; 19-1; 25-2; 25-3; 26-1; 33-2; 36-1; 36-3; 36-5; 37-1; 37-2; 37-3; 42-1 (42-1 е издадена в Пеща).

Санкт Петербург – 1 книга (23-1).

Брашов – 1 книга (24-1)

Букурещ – 16 книги (24-2; 24-3; 25-1; 25-5; 26-2; 28-1; 28-3; 30-1; 33-3; 39-2; 40-2; 41-2; 41-3; 41-6; 42-2; 42-6).

Лондон – 1 книга (28-2).

Белград – 11 книги (33-1; 33-4; 35-5; 35-6; 35-8; 35-9; 35-15; 36-2; 36-4; 36-6; 38-2).

Крагуевац – 11 книги (34-1; 34-2; 35-2; 35-3; 35-4; 35-7; 35-10; 35-11; 35-12; 35-13; 35-14). Девет от книгите, издадени в този град, са от 1835 г. През 1834 г. две книги е отпечатал Никола Карастоянов от Самоков и това са единствените български книги, излезли през годината. През 1835 г. отпечатаните книги са на Неофит Рилски и на Неофит Бозвели (някои от неговите са създадени съвместно с Емануил Васкидович). И двамата Неофитовци през 1834 и 1835 г. печатат и в Белград.

Солун – 5 книги (38-1; 39-1; 39-4; 40-1; 41-4). През 1838 г. в Солун отваря печатница архимандрит Теодосий Синаитски и книгите са от нея.

Москва – 1 книга (39-3).

Смирна – 3 книги (40-3; 42-4; 42-9). През 1840 г. в Смирна печатница отваря А. Дамянов. Освен отпечатаните три книги там К. Фотинов печата и списание „Любословие“.

Одеса – 4 книги (41-1; 42-5; 42-7; 42-8).

Цариград – 1 книга (42-3). През 1842 г. в Цариград Константин Огнянович и Ставраки Игнатиев устройват в Цариград печатница („Славеноболгарска типография на Трудолюбивата пчела“), която покъсно става собственост на арменец Тадей Дивичиян. На следващата година и Цариградската патриаршия започва да издава книги на български език. Повечето книги обаче се печатат не в Цариград, а на други места.

Представеното разпределение красноречиво говори откъде идват интелектуалните импулси за делото на българските книжовници от първите десетилетия на XIX век. Интелектуалецът на епохата е духовен син на средноевропейската (австрийската) култура. Най-много са отпечатаните книги в Будапеща – най-близкия голям град на Австрийската империя. Предпоставките за това са още в културата на

поредността на книгата сред отпечатаните през тази година). Запазвам дефиса вместо дългото тире, тъй като така е в справочника.

XVIII в., а също и преди него, но този въпрос тук няма да бъде засяган. Бързо се оформят и други печатарски средища – в Сърбия и Румъния, като се използват съседни балкански територии на народи в по-добри исторически обстоятелства, на места, също засегнати в културно отношение от Австрийската империя. Следва установяването на печатници на османска територия, но на места с ярко изразено българско етническо присъствие: в големите пристанищни градове Солун и Измир. Едва след тях идва Цариград.

Вече към средата на века интелигентният и предприемчив българин открива Цариград като едно от местата с възможности за изява и развитие. За това несъмнено спомагат и вътрешните реформи в Османската империя, на първо място – актът на Гюлханския хатишериф. Но те не са сред движещите сили на интелектуалния развой, а само (в известна степен) го локализируют в столицата на империята, която е удобна връзка с останалия свят³. Фактите не подкрепят лансираната отскоро хипотеза на историка Ал. Везенков, който свързва процесите на Възраждането повече с вътрешни промени в Османската империя и според него *„паралелите с „възраждания“ и „пробуди“ в Централна Европа обаче не доказват нищо, освен че концепцията за Българското възраждане е продукт от налагането на един (централно)европейски обяснителен модел“* (Везенков 2013). Обяснителният модел е същият, тъй като и българският процес се вписва в централноевропейския и е по-скоро част от него. По тази причина и българите са представени като централноевропейци (не като османци) в руската войска, създаден през 1759 г., със специално хусарско облекло, предадено на литография от 1844 г. (вж. Приложението).

---

³ През 1845 година (с второ издание от 1846 г.) в Париж К. Огнянович в сборника „Забавник“ (предназначен за родолюбивия българин, както е обявено в началото) дава разписанието на пощите и параходите, които тръгват от Цариград за различни части на света и на османската държава. Оттам научаваме, че от Цариград за Виена австрийската поща е тръгвала всяка сряда и е минавала през Адрианопол, Филипопол, София, Ниш, Белград. На 5. и 20. ден всеки месец е тръгвала руската поща за Петербург. Всеки понеделник е тръгвала турската поща за цяла Румелия, а за цялата Мала Азия – всяка сряда. На всеки 15 дена, пак в сряда, е тръгвала пощата за Сирия и Йерусалим; всеки четвъртък е тръгвала пощата за Смирна и Бурса (Огнянович 1846: 49). На стр. 50 следва разписанието на параходите („парапловите“ или „вапорите“). Това е информация, важна за живота на българите, които Огнянович е виждал като свои читатели.

3. Тома Михайлович Кралевски и неговите „Разговори“

Една възможност за наблюдения върху устната реч на образования българин от XIX век дават разговорниците. Тяхната цел е да обучават във водене на разговор на чужди езици, но не по-малко интересна е българската им част, която показва речевите умения и стратегии, използвани от носителите на българския език от определени съсловия.

През 1850 г. Тома Михайлович Кралевски издава в Цариград разговорник („Разговори“), с който цели да обучи българите в уменията да водят учтив разговор на френски и на гръцки език⁴. За жалост, засега малко се знае за личността на автора, когото В. Кювлиева нарича „неизвестния книжовник Тома Михайлович Кралевски“ (Кювлиева 1997: 200). Книжовникът е неизвестен за специалистите и едва Д. Веселинов (2003), който е лингвист романист, успява да установи някои биографични данни за него въз основа на един запазен документ от архива на Александър Екзарх (за жалост, документът е анонимен и се свързва с Тома Кралевски по косвени данни). Той представлява саморъчно написано „Обявление“ за готовността на автора да издаде съставен от него френско-български речник с 22 000 единици, за който търси спомоществатели. Има основания да се мисли, че именно Тома Кралевски е автор на обявлението. В него се упоменава, че речникът не е единственото народополезно книжовно начинание на автора, което насочва към съставянето на разговорника, без обаче името на автора да е изрично посочено. Налице са и някои езикови разлики между *Обявлението* и *Разговорите*. Най-важната е в окончанието на глаголите от 1 л. ед. ч. сегашно време, което в *Разговорите* е винаги **-м** (правописно: **-мъ**). Но в *Обявлението*, което е ръкописно и с граждански шрифт, е отбелязвано с буквата „я“ (*говоря; оставя*) при глаголи от второ спрежение и с „а“ и „я“ (*позная; кажа; уча*) – при глаголи от първо спрежение. В множествено число обаче при първо и второ спрежение окончанието е **-ме**: *и ся стараеме; да покажем*.

Това окончание е било обект на дискусии. Г. Кръстевич например възразява на Неофит Рилски, който е оставил само окончание **-мъ** и съветва и другите да пишат *четемъ, ходимъ* и прочее в единствено число (Кръстевич 1859: 19). Кръстевич се позовава на старобългарските форми с окончания **ж** и **ѡ** (според него – равни на *у* или *ю*), като

---

⁴ Пълното заглавие на изданието е *Разговори французско-греческо-български за Болгарете които желаят да приемат начала Французского и Греческаго языка*, издал Тома Михайлович Кралевский, в Цариград, в Патриаршеской типографии, 1850 г., 48 стр.

отбелязва, че „ако има в днешното наше произношение в някои места по България някое друго начертание, то трябва да ся изхвърли като криво и изпърчено“ (Кръстевич 1859: 21).

Според открития документ Т. Кралевски е учел в основаното в Цариград Царско медико-хирургическо училище (Веселинов 2003: 480). По време на престоя си там се е „ввел благопристойно“ – държал се е благопристойно – но не го е завършил по здравословни причини. Запознал се е с Александър Екзарх и от него е получил подтик за книжовно дело (*ibidem*). Въз основа на по-широкото представяне в текста на селищата Сливен, Карлово, Калофер, Филипоград, Адрианоград и особено на град Котел Д. Веселинов изказва хипотезата, че и потеклото на Кралевски трябва да се търси в тази посока (Веселинов 2003: 483). Както ще се опитам да покажа, езиковите данни не подкрепят тази хипотеза. Вероятно голямото внимание към тези селища се дължи на факта, че най-голямата част от цариградските българи са именно от тези градове, които имат географски предпоставки.

Двайсетина години по-късно, през 1868 г., с надеждата да се изучи, в Цариград се озовава и Димитър Маринов. Показателно е, че той (израснал е в Лом), заминава за Цариград по силата на тежки обстоятелства: в плановете на семейството му е било той да получи образование в Белград, за което се е готвел, като е вземал частни уроци по френски, немски и сръбски език. Но останал сирак и без пари, принуден е да се отпрати към Цариград. По негови сведения, възможностите за образование на българче по това време, като се изключи гръцкото училище, са следните четири: Роберт колеж, френския колеж, Царският лицей Галатасарай и медицинското училище на Гюлхане или Сарайбурну. Условието за приемане в тях обаче са различни: „В Роберт колеж приемаха само със заплата [заплащане] или по препоръка на някой влиятелен протестантски мисионер; във френския колеж приемаха тоже по препоръка на някой папищански мисионер; в Галатасарай⁵ приемаха само със заплата или по препоръката на някой валия“ (Маринов 1992: 82).

Д. Маринов постъпва в училището, където преди това е учил Т. Кралевски. Той е оставил и негово описание: „Оставаше едно училище, дето приемаха безплатно, а туй беше медицинското турско училище. Туй училище имаше за цел да приготви лекари за турската армия, затова и цялата организация бе военна. Учениците бяха във

---

⁵ Медицинският колеж се е помещавал отначало в Галатасарай, където впоследствие през 1866 г. е открит известният лицей – по сведения на С. Радев (Радев 2013), а колежът е преместен в Гюлханския дворец.

военна форма, живееха в училището, отдето получаваха: храна, квартира, облекло и учение даром. Колкото и да нямах никакво желание да служа в турска служба, бях принуден временно да се приютя в туй училище“ (Маринов 1992: 82). Обучението е на високо равнище: „Преподаването ставаше на френски език и бяха ангажирани от Франция прочути медици професори“ (Маринов 1992: 93). Завършилите излизали от училището с титлата „доктор“ и чин подпоручик, който носел и титлата „бей“. Другите българи в училището са, както сочи авторът (Маринов 1992: 82), от различни краища на България. От завършилите преди него Д. Маринов е посочил „д-р Вълкович, д-р Цачев, д-р Стамболски, д-р Дагоров и др.“ (Маринов 1992: 93).

Фактът, че преподаването в училището е било на френски и от прочути френски медици, обяснява посочения от Д. Веселинов изискан френски език, отразен в изданието на Т. Кралевски.

Както за българския, така и за гръцкия и френския материал в книгата е използвана българска кирилица в черковнославянски шрифт. Заместването на черковнославянския шрифт с руски граждански в българския печат е започнало по-рано. К. Огнянович например печата в Цариград с черковнославянски шрифт, но през 1845 и 1846 г. в Париж прави две издания на сборника „Забавник“ с граждански шрифт в печатницата на братя Дидо. Тази печатница е разполагала с руски шрифт, поради което е отсъствала и буквата за големия юс и вместо нея е използвана буквата за малкия юс. Но списание „Български книжици“, също цариградско издание, по време на първата си годишнина през 1858 г. се печата с черковнославянски шрифт, а от втората, 1859 г., преминава на граждански шрифт. Разговорникът на Т. Кралевски е издание на Патриаршията и все още се печата с черковнославянски шрифт. За предаването на гръцки текстове с кирилица това е голямо удобство, тъй като в пълния буквен набор на черковнославянския шрифт се пазят и характерни за гръцкия език букви, които са отстранени в гражданския.

Поради факта, че разговорникът включва гръцка и френска част, той е бил обект на изследователски интерес при изследователите на обучението по гръцки и френски език у нас. От гледна точка на българската елинистика разговорникът е проучван от Борис Вунчев в рамките на общата проблематика на обучението по гръцки език у нас по време на Възраждането (Вунчев 2011). От неговите наблюдения по нашата тема е важен фактът, че гръцкият език е представен от катаревуса. Авторът е отбелязал и факта, че разговорникът предлага езико-

вия материал в три отделни части, което е очевидно, но не е отбелязано специално от Кралевски.

Д. Веселинов изтъква Кралевски като родоначалник на учебната литература по френски език у нас (Веселинов 2003: 481). За френския език на автора Веселинов пише, че той „е богат и дава отлична основа за усвояване на парижката светска норма на общуване, независимо че действието е разположено сред декора на Цариград“ (пак там: 483).

Фактът, че гръцката част представя **катаревуса**, а френската – **парижката светска норма**, прави особено интересна българската част. По какъв начин се води светският разговор на български език от средата на XIX в. в общността на цариградските българи, които са от културния и финансовия елит на българите? Представените примерни разговори в текста дават отговора на въпроса⁶.

4. Етикетни формули

На френските изрази от развития и изискан френски етикет Т. Кралевски е намерил отлични български съответствия, които в повечето случаи се основават на етикетните формули в българския народен етикет и които са с фатическа функция (обслужват поддържането на контакта). При това се вижда, че стратегиите за водене на учтив разговор в трите езика са едни и същи, както и темите: поздрав и обръщение, въпроси за заниманието и здравето на събеседника, благодарности, въпроси за здравето на семейството – здравето на децата, съпругата, други близки, и пожелания за поправяне на здравето, извинения, договаряне на гостуване, разговори за времето, формули при раздяла, разговор за облеклото и модата, разговор за питиета и пушене, разговор за черквата, разговор за музика, театър, разговор за разходка, разговор за водене на търговските книги, разговор за чуждите езици, разговор за българите и красотите на българските селища и т.н.

4.1. Обръщения: *госпо̀жа, госпо̀дин, владичица* – ‘mademoiselle’ (*Госпо̀жа, госпо̀дине, влады́чице, жела́емъ Ви до̀баръ де́нь*); *госпо̀жи и госпо̀дари* ‘mesdames et messieurs’ (*До̀йдете госпо̀жи и госпо̀дари да ста̀ниме отъ трапéза-та*).

Със средствата на българския език се изразява и стиловата разлика при официалното/разговорното означение на съпругата от нейния съпруг при разговор:

⁶ Тъй като текстът в книгата е с черковнославянски шрифт, примерите се дават транслитерирани: българските – със съвременен шрифт, френските – с латиница.

‘Съпруга’ (érouse): *стѣпаница* (*Како е стѣпаница-та, и дѣца-та Ви* – официално означение);

‘Жена’ (ma femme): *женá* (*Женá-та ми е máло бóлна* – разговорно означение).

4.2. Етикетни изрази: *Вáшь слѣга; На вáшыте изволéнїа* (à vos services); *Благодáримъ ви* ‘Je vous remercie’; *Когáто обѣчате; Како стé / Како сте тáа сѣтрена / Щó чинете / Како сá поминѣвате; кáк-то обѣчате* ‘comme il vous plaira’.

4.3. Множество изрази за изразяване на учтива молба:

Сторéте ми това възблагодарéнїе;

Благопроизволéте ми това оудовóлствїе;

Ще мѧ о̀должíte безконéчно;

Ще ви сáмъ благодарéнь;

Ще го помнѣмъ во всѣчкиѣ мой живóтъ, не ми сѧ откáзвайте о̀тъ тѣѣ мое молéнїе;

Имайте мѧ на оу̀ма си, на мѧ заборáвѣйте мо̀лимъ ви.

5. Някои фонетични/фонологични и морфологични особености

5.1. Застѣпници на ж:

– у, писано ѝ (за разлика от етимологичното /y/, което понякога се пише и като оу): *стѣпаница-та* (madame votre érouse), *зѣбѣ-те, зѣбобóлїе, бѣдете* (бѣдете спокойни), *сѣщо* (в старинна конструкция *сѣщо ли е во и́стина* ‘Est-il bien vrai’), *пѣти* (мнóго пѣти), *мѣчень* (*Дáдохте ме е́динъ уро́къ който е́ мно́го мѣчень*), *бѣдете, внѣтрешните* (*дај ми внѣтрешните гаѣи*) и т.н.;

– а: *кащната дреха* (ma robe de chambre); *патѧ* (*мо̀же да е́ кал-но на патѧ*); *вázель* (*направéте вázель на ни́шка та си*).

Употребата на у-рефлекса тук е белег за изисканост на речта. В това отношение Т. Кралевски продължава старата традиция, която предхожда черковнославянското влияние, но е затвърдена от него. Появата и на форми с а-рефлекс могат да се обяснят единствено като диалектна насоченост, проявена неволно! Следователно това е едно от сигурните указания за западнобългарския произход на Кралевски.

5.2. Развой на Ъ в коренова морфема:

В коренова морфема никога не се пише буката „ъ“. Също и формата на глагола „съм“ в първо лице ед. ч. на сегашното време, където еровата гласна исторически е вметната, се изписва *са́мь* (*ще ви са́мь благода́ренъ*). Наблюдават се следните застъпници:

/a/: ла́жа; лажи-те; ле́къ са́нь;

/o/: до́ждь; ко́сно (Въ̀ Англіа̀ мно́го ко́сно вече́ратъ).

5.3. Развой на Ъ в афикси:

/o/ – в префикси: *со-* (*сомнѣвате ли са́ вые́ за това̀; възблагодареніе́ (сторете́ ми това̀ възблагодареніе́)*);

/o/ – в афикси: *сла́докъ* (*има́ гласъ́ сла́докъ*).

5.3. Развой на Ъ в предлози:

сосъ: *сосъ мѣка; сосъ ва́ше и́зволѣніе́;*

въ: *въ о́даа̀ та си.*

Рефлексите на задната ерова гласна показват категорично изяснен ер, *-o-* в префикси, суфикси и предлози. И това е категорично указание за югозападна диалектна област като район, от който произхожда Т. Кралевски.

6. Морфологични особености

6.1. Членуването на имената е последователно и следва говорната практика.

Членна морфема за м.р. ед. ч.: *-а*: *свѣтилника, свѣшника*; също и *-атъ* (писано разделно): *сирома́х атъ; болѣре́ц атъ. При мек завършек пред члена се пише ъ*: *пріа́тель атъ*. В повечето случаи и след твърд завършек членът (*-атъ*) е прибавен след краесловния ер: *сѣртукъатъ* (*voŕtre redingote*; рядък случай на слято изписване).

6.2. Някои местоимения:

азъ: *Азъ рѣдко́ има́мъ главобо́ліе;*

вые́ (*сомнѣвате ли са́ вые́ за това̀*). За езика на *Разговорите* е характерна учтивата форма, изразена чрез употребата на второличното местоимение за множествено число в сингуларна употреба. Среща се и *ти*, напр. *Опроща́вамъ ти*

о́на (*рѣдко́ е́ да не страда́ о́на о́тъ главобо́ліе*)

Рекцията на някои глаголи с местоименни допълнения е различна от днешната, напр.: *Да́дохте ме е́дин оу́рокъ ко́йто е́ мно́го мѣченъ*. В случая е употребена винителна форма *ме* вм. *ми* за означаване на

семантичния бенефициент. Но същият глагол е употребен и с дателно допълнение: *Ива̀не да̀й ми но̀щната скѣ̀фа* – Иване, дай ми ношната шапка.

Срещат се и относителни местоимения: *ко̀л то̀ (Ще ви ка̀жемъ ѐднà но̀вина ко̀л то̀ ще ви възра̀дѣва)*. Това е източнобългарска особеност.

Много характерна е употребата на проклитика в началото на изречението: *Ѐ мно̀го ка̀сно* ‘Il est trop tard’. Тази черта е един от катгоричните белези на югозападната област.

6.3. Глагол

Глаголното окончание за 1 л. ед. ч. сегашно време навсякъде е **-м**: *грьѣжемъ (Мно̀го ма̀ло сѧ грѣжемъ за вечерѧ-та)*; *на̀йдемъ, зѐмнимъ, зна̀емъ, навѣ̀димъ (Когà на̀йдемъ врѐме ще зѐмнимъ честь да ви навѣ̀димъ* ‘Quand j'aurais le temps j'aurais l'honneur de vous faire une visite’); *по̀мнимъ (Ще го по̀мнимъ во всѣ̀чкѣ̀й мо̀й живо̀тъ)*. Така е и в производните форми за бъдеще време: *Ако̀ ми го о̀тка̀жете, ще сѧ о̀скорбѝмъ всесердѐчно*.

По някаква грешка с необичайно значение инцидентно се среща и окончание **-мо** (в сингуларно значение!): *Вѣ̀рѣ̀вамо чи по̀вечето чело̀вѣ̀цы сѧ бо̀атъ о̀тъ нѐго*. Тук *вѣ̀рѣ̀вамо* е в значението је crois – „аз вярвам“. Френското съгласие *C'est vrai* също е преведено с *воистина*. Съответно за мн.ч. е **-ме**, напр.: *Да влѣ̀земе въ ѐдно̀ кафенѐ; Ще чѐме*.

Бъдеще време се образува от сегашните форми с помощта на частицата *ще*: *Защо̀ ще по̀йдаме та̀мо; Ще пѝемъ сегà ѐднà ча̀ша вѝно; Не ще на̀йдете* ‘vous ne trouverez pas’.

6.4. Лексика и фразеология

Характерни са следните особености:

6.4.1. Някои лексикални регионално ограничени форми, напр.: *сакам: Са̀кате ли то̀нка рѝза?*

6.4.2. Някои изчезнали днес изрази, напр. : *да си зѐмниме вѣ̀търа* ‘prendre l’air’. Очевидно значението на днешната дума „въздух“ е предадено с „вятър“; *ра̀зходъ* ‘promenade’: *Ма̀ло ра̀зходъ слѣ̀дъ па̀денѣ̀-то спома̀га на пишеварѣ̀ние-то...*

6.4.3. Някои черковнославянизми, напр.:

вои́стина (*Вои́стина, най̀ мно̀го въ̀ пе́рвый си сань*) – изразява съгласие със събеседника (фр. *Oui, surtout dans mon premier sommeil*). Френското съгласие *C'est vrai* също е преведено с *вои́стина*; *абіе:* „*Абіе пощо лѣгнахте – веднага щом легнахте.*“

6.4.4. Някои англицизми

Англицизмите в текста са една от най-интересните му черти. Интересно е, че те засягат питиетата:

чи́колать (*азь си чи́нимь закѣска чи́колать сось млеко*). Френският израз е записан в текста като *шо́кола ђ́ле*, т.е. *chocolate au lait*; в езика на Кралевски *чи́колать* е несъмнено от английски език. Тук може да се допусне и посредничеството на турския.

по́нчь (*по́нчь атъ*), във френския текст – *льо пѣншь*, т.е. *le punch*.

7. Изводи

Трудът на Тома Михайлович Кралевски показва възможностите на българския език от средата на XIX век за водене на учтиви светски разговори по различни въпроси – чисто фатическите диалози за здравето и времето; за модата и поръчката на дрехи – до теми за изкуството, като театъра и музиката. Отразеният бит също е европейски – напитки, облекло. Разговорните стратегии на диалозите са характерни за европейската култура. Впечатляващо е слабото присъствие на турцизми, както непредставянето и на характерната арабска и персийска лексика, която е достигала до българските диалекти чрез турския. Те и не отразяват реалии на европейската култура.

Съставителят Т. Кралевски несъмнено произхожда от югозападните български земи, т.е. от Македония. За такъв произход говорят някои от фонетичните и морфологичните черти на езика в диалозите. Същевременно езикът на Кралевски не е диалектен както по функция и богатство, така и по по-голямата част от фонетичните и морфологичните си особености. Той е една очарователна проява на възвишена душа, попила благородството както на домашната книжовна традиция, така и на европейските. За жалост, Т. Кралевски съобщава в своето „Обявление“ за приготвения от него френско-български речник, за който няма други данни, за свои здравословни проблеми. Вероятно те са довели до тъжен край на една забележителна личност на български родолюбец, за когото знаем толкова малко.

ЛИТЕРАТУРА

- Везенков 2013:** Везенков, А. *Очевидно само на пръв поглед. „Българското възраждане“ като отделна епоха (Част I).* [Vezenkov, A. *Ochevidno samo na prav pogled. „Balgarskoto vazrazhdane“ kato otdelna epoha (Chast I).*] // *Либерален преглед*, 14. 02. 2013. <<http://librev.com/discussion-bulgaria-publisher/1948-1-v15-1948>> (21.2. 2017)
- Веселинов 2003:** Веселинов, Д. *История на обучението по френски език в България през Възраждането.* [Veselinov, D. *Istoriya na obuchenieto po frenski ezik v Bulgariya prez Vazrazhdaneto.*] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2003.
- Вунчев 2011:** Вунчев, Б. Граматики, речници и други помагала за изучаване на гръцки език в България до Освобождението. [Vunchev, B. *Gramatiki, rechnitsi i drugi pomagala za izuchavane na gratski ezik v Bulgariya do Osvobozhdenieto.*] // *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*. Факултет по класически и нови филологии, т. 104. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2011.
- Кръстевич 1859:** Кръстевич, Г. Писмо IV (16 септември 1844). За глаголити. [Krastevich, G. *Pismo IV (16 septemvriya 1844). Za glagoliti.*] // *Български книжици*, 1859, кн. 1, януария, 17 – 32.
- Кювлиева 1997:** Кювлиева, В. *Българското речниково дело през Възраждането* [Kyuvlieva, V. *Balgarskoto rechnikovo delo prez Vazrazhdaneto.*] София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1997.
- Маринов 1992:** Маринов, Д. *Спомени из моя живот или моята автобиография.* [Marinov, D. *Spomeni iz moya zhivot ili moyata avtobiografiya.*] София: ВК „Св. Георги Победоносец“, УИ „Св. Климент Охридски“, 1992.
- Огнянович 1846:** Огнянович, К. *Забавник* [Ognyanovich, K. *Zabavnik.*] Цариград, 1846.
- Радев 2013:** Радев, С. *Ранни спомени.* [Radev, S. *Ranni spomeni.*] София: Изток – Запад, 2013.
- Теодосиев 2007:** Теодосиев, Н. *Каталог на българските печатни книги 1508 – 1878 г.* [Teodosiev, N. *Katalog na balgarskite pechatni knigi 1508 – 1878 g.*] София, УИ „Св. Климент Охридски“, 2007.
- ЦВ 1851:** Цариградски вестник, 8 септември 1851 г., число 51.

ПРИЛОЖЕНИЕ

(Щабофицер и унтерофицер от Българския хусарски полк
от 1776 до 1783 г. Литография от 1844 г. от личния ми архив)

